

HOVÁ TÚNT A VILÁGVÉGE?

ÍRTA: ORTHMAYR FLÓRA (METAFLORA)

Tolkien A szilmarilokban igen részletesen foglalkozik Arda teremtésével és formálásával. Vajon, ha ilyen alaposan megírta a teremtést, akkor a világvégével miért csak elejtett megjegyzések formájában találkozunk? Erre a kérdésre keresi a választ ez az írás, amely a „Morgoth visszatérése és a végső csata – A szilmarilok elveszett befejezése” címen a 2017-es és 2018-as Tolkien Nap programjába is beválogatott előadás alapján készült.

Miért is jutna eszünkbe hiányolni ezt a történetet?

A *szilmarilok* ezen a címen kiadott változata nagyjából tíz helyen utal az idők végezetére: az ainuk muzsikája és a valák tudása, a törpök és a csillagok teremtése, a szilmarilok készítése és elvesztése, illetve Númenor bukása kapcsán. Ezekből az említésekben kiderül, hogy az ainuk muzsikájának, vagyis a világ történetének lesz egy egyértelmű lezárása, a világvége; ekkor Fëanor visszatér, a Nap eltűnik, a Hold lehullik, és sor kerül egy Végső Csátára; a három szilmarilt újra összegyűjtik, a világot szétrombolják és újjáépítik. A világvége után lesz egy második muzsika, amelyben pontosan szólalnak meg Ilúvatar dallamai, és valósággá válnak, mihelyt megszólalnak – és az ainuknak ebben a második muzsikájában részt vesznek az emberek is, a törpök pedig (legalábbis saját hitük szerint) Aulét fogják segíteni a világ újjáépítésében; de hogy a tündékre mi vár, azt a valák sem tudják.

Ha pedig Tolkien ennyiszor utal valamire, akkor nem a levegőbe beszél: saját bevallása szerint (ld.: *Letters* #174, #180) A *Gyűrűk Urában* a régmúlt legendákra vonatkozó számos homályos megjegyzés közt csak kettő volt (a további két mágus és Berúthiel macskáí), amely nem már korábban megírt történetre hivatkozott – és később azért ehhez a kettőhöz is kitalált némi magyarázatot. A világvége persze nem nagyon kerül szóba A *Gyűrűk Urában*, talán csak Arwen és Elrond örök búcsúja kapcsán sejlik fel az emberek és tündék sorsának az idők végezetén túlra nyúló szétválása, de mégsem alaptalan kiterjesztenünk rá az emlegetett mítoszok megalapozottságára vonatkozó állítást: Tolkien valóban megírta ezt a történetet is.

És nemcsak megírta, hanem A *szilmarilok* többi történetéhez hasonlóan hosszan csiszolhatta, javíthatta – azonban arra már nem volt ideje, hogy ezekből a történetekből összeállítson egy kiadásra szánt, végleges verziót. Ez a feladat fiára és segítőjére, Christopher Tolkienra maradt, aki úgy döntött, hogy magyarázatokkal tűzdelt szövegvariánsok közlése helyett egységes egészzé csiszolja apja írásait, „úgy válogatva és rendezve el a részleteket, hogy azok összefüggő

és logikus elbeszélést alkossanak”. Később néhány kiegészítést, illetve alternatív történeteszálalt közzétett a magyarul is olvasható *Befejezetlen regék Númenorról és Középföldről* című kötetben, majd a tizenkét kötetes *The History of Middle-earth (Középfölde históriája)* sorozatban megjelenítette és részletesen összevetette egymással a történetek különböző változatait.

A *Befejezetlen regék* kevés, de annál hangsúlyosabb részlettel gazdagítja a világvégéről szóló utalások gyűjteményét: az első a „*Manwë nem száll alá a Hegyről egészen a Dagor Dagorathig, a Vég eljöveteléig, amikor majd Melkor visszatér*” kijelentés – az egyedüli forrás, ahol szerepel a világvégi csata sindarin neve („Csaták csatája”). Ez már önmagában megerősíti azt a gyanút, hogy az „idők végezte” nemcsak valami halovány frázis, hanem egy konkrét esemény megnevezése, de Christopher ráadásul a következő megjegyzést fűzte ehhez a szakaszhoz: „*Utalás »Mandos Második Prófécijára«, amelyről nem esik szó A szilmarilokban. Könyvünkben nem tehetünk kísérletet a megmagyarázására, mert a mitológia történetének a megjelent változatnál behatőbb ismeretét kívánja.*” Mivel azóta Christopher közzétette a mitológia történetének további fázisait is, én most mégis kísérletet teszek az utalás megmagyarázására.

Ha már elkezdtek hiányolni: hol lehet megtalálni?

A *History of Middle-earth (HoME)*, vagyis a *Középfölde históriája* sorozat összesen nagyjából öt fő változatban közli A *szilmarilok* (pontosabban a *Quenta Silmarillion*) történeteit: az első az 1916-tól kezdve pár éven át íródott *Elveszett mesék könyve* (a sorozat magyarul is már több kiadásban olvasható első két kötete). Ezután következik az eredetileg 1926-os (és a következő években csiszolgot) *A mitológia vázlata* (vagy *A legkorábbi Silmarillion* [S]) és ennek bővített, átdolgozott verziója, az 1930-as *Quenta* [Q] (mindkettő a sorozat IV. kötetében olvasható); majd az 1937 végén magára hagyott, tehát *A Gyűrűk Ura* keletkezése idején „aktuális” *Quenta Silmarillion* [QS]

(az V. kötetben); végül az 1950-es években újrakezdett változat, *A kései Quenta Silmarillion* [LQ] (a X-XI. kötetben). Az ötből háromban [S, Q, QS] szerepel önálló egységként (többé-kevésbé „jóslatként”) a világvégi csata leírása – a másik kettő (a legelső és a legutolsó változat) viszont nem is jut el a történetnek arra a pontjára, ahol ez következhetne.

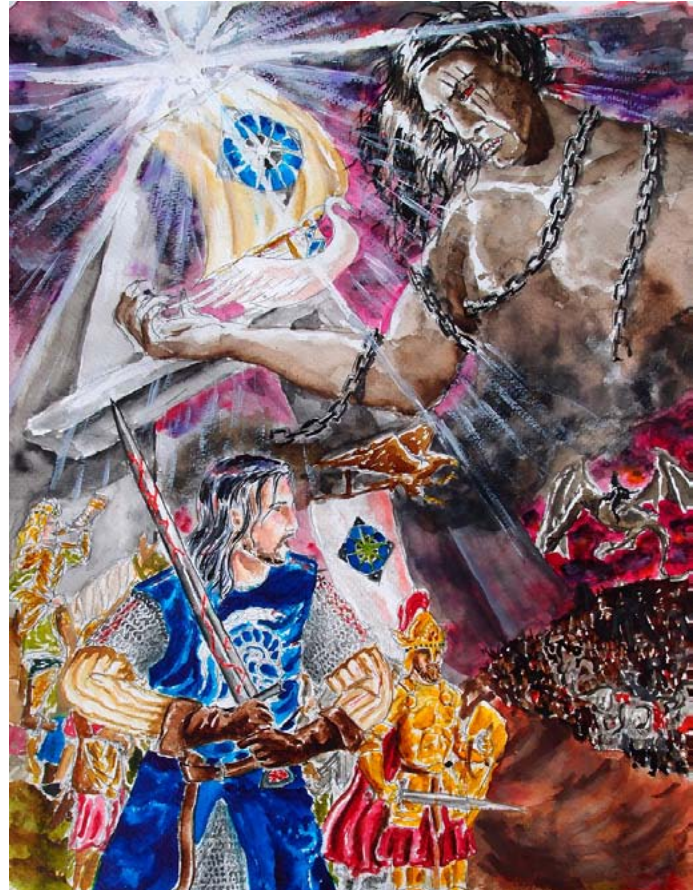
Hogy hol következne a világvége? Nyilván a történet végén. *A szilmarilok* kiadott változatában a *Quenta Silmarillion* utolsó előtti bekezdése arról szól, hogy Morgotht a valák kitalizották az Éjszaka Kapuján át a Világ Falain túlra, de a hazugságai tovább rügyeznek és gyümölcsoznek az emberek és a tündék szívében. *A Középfölde históriájában* a történetnek ezt a szakaszát mindhárom előfordulása után Morgoth visszatérésének leírása követi: vagy közvetlenül [S], vagy annyi átvezetéssel, hogy Eärendel (Eärendil) addig hajózik az égen, míg el nem jön a Végső Csata Valinor síkján [Q], amelyről Mandos jövendölt Valinorban, és a tündék között terjedt tovább róla a szóbeszéd [Q, QS]. Végül a jóslat után továbbadásuk, fennmaradásuk történetével zárulnak a *Silmarillion* legendái (ez a rövid bekezdés szintén nem került be *A szilmarilok*ba).

A Végső Csata

Ahogy *A szilmarilok* elejtett megjegyzései is sejtetik, a világvégi csata eseményeivel Tolkien számos korábbi, a világ teremtéséről és első koráról szóló történetnek ad végső lezárást. Morgothnak a világ kezdete előtt, az ainuk muzsikájában megkezdett harca a világ fölötti uralomért azal folytatódik, hogy visszatér a világ körein túlról, és a Két Lámpás és a Két Fa után most elpusztítja a Napot és a Holdat is, de aztán vereséget szenved, s eléri őt a halál, a végső pusztulás. Elsődleges ellenfele az S-ben még Fionwë (az istenek hírnökeként a későbbi Eonwë megfelelője, a korai verziókban általában Manwë fia), aki a szöveg változása után [Q, QS] is az őt felváltó Tulkas jobbján áll. Azonban kezdettől fogva (nemcsak a jóslat három változatában, de már az *Elveszett mesék* könyvében felbukkanó világvége-előrejelzésekben is) jelen van Túrin Turambar, és a jóslat szerint fekete kardjával ő méri a végső csapást Morgothra – ezzel a bosszúval zárul az ő története.

A Földet megtörik és újjáalkotják [QS], így a tengerbe és a föld mélyébe vészett szilmaril is előkerül, s Eärendel is visszaadja az általa őrzöttet – Morgoth pusztulásával az ő égi őrsege is véget ér, és visszatérhet a tündék közé. Fëanor meghozza azt az áldozatot, amelyre életében nem volt hajlandó: átadja a szilmarilokat Yavannának,

aki tüzükkel újjáéleszti a Két Fát; Valinor hegyeit lerombolják, és a Fák fénye szétárad a világban. (Persze ez a rész is átment kisebb változásokon: az S-ben például még Maidros [Maedhros] szerepel Fëanor helyett, illetve az sem állandó, hogy ki „töri meg”, vagyis pusztítja el végül a köveket.)

Kép: Mirach [DeviantArt]

Tündék, emberek és Túrin

Míndez (talán csak Túrin visszatérését kivéve) nagyrészt összhangban áll *A szilmarilok* utalásaival, és kisebb módosítások, szerepátrendeződések mellett a lényeg tekintve szövegváltozatokon átívelően állandó leírása a világvégi eseményeknek.

Azonban ezután következik még a jóslat legváltozékonyabb és „legkérdésesebb” része, amely legkésőbbi teljes formájában így hangzik [QS]: „*Ebben a fényben az istenek ismét megfiatalodnak, és a tündék felébrednek, és minden halottjuk feltámad, és beteljesül Ilúvatar velük való szándéka. De emberekről azon a napon nem szól Mandos jóslata, és nem említi egyetlen embert sem, kivéve Túrint, aki helyet kap a valák fiai között.*” Hogy igazán érezhető legyen, mennyit alakult Tolkien szándéka ezt a bekezdést illetően, a „három fő változat” képénél kicsit pontosabban kell követni a *Középföl-*

de *históriájában* ábrázolt alkotói folyamatot, amelynek feltárásához az összefüggő kéziratok és a gépiratokhoz fűzött utólagos megjegyzések mellett Christopher sokszor a tintával átírt szöveg alól is megpróbálta kiolvasni a ceruzával írt, majd kiradírozott előzményt. A fenti két mondatból az S első verziójában még csak az első szerepelt, amelyben „istenek és tündék és emberek” fiatalodtak meg és támadtak fel, de az „emberek” már ennek a szövegnek a felülvizsgálatkor kikerültek a felsorolásból. Egyúttal megjelent a második mondat eleje, amely a Q-ban egészült ki azzal, hogy Túrint az „istenek között említik” – a Q javításában pedig már az „istenek fiai közt”. Végül a Q-verziónak a legkésőbbi szövegváltozatokkal [LQ] együtt legépelte példányán Tolkien egyéb kisebb módosítások mellett egy nagy „X”-et írt a margóra a fent idézett bekezdés mellé.

A fő bonyodalom tehát valóban Túrin visszatérése. Míg a jóslat többi eleme nagyjából érthető folytatása az ismert eseményeknek, és a világ körein sem lép túl, addig egy halott ember visszatérése, pláne a „valák fiai” közé sorolása valóban felvethet néhány kérdést. A Túrin-történetnek az *Elveszett mesék* könyvében olvasható legkorábbi verziójában Vainóni és Turambar (Nienor és Túrin) halála után „megtisztul”, és a valák között él tovább. Ilyen előzmény után még nem volt meglepő, hogy Túrin ott állhat Fionwë mellett a Végső Csatában is, de ez a magyarázat a későbbi szövegváltozatokban már nem áll rendelkezésre. Akkor hogy kerül oda? A jóslat első verziójában [S] csak Túrin lelke vesz részt a csatában, de hogy hol volt addig (Mandos csarnokában vagy a világ körein túl), és hogyan jött onnan vissza, az nem derül ki. Csak az utolsó [QS] jóslatverzióba került bele, hogy Mandos csarnokából érkezik: ezt pedig egy, a záró mondatok mellé írt „X”-szel egyidős javítás változtatta arra, hogy Túrin a világ végéről, az Emberek Végzetéből tér vissza.

De mit is tudunk Ilúvatar Gyermekének végzetéről, a halál, illetve a világvége utáni sorsukról? A *szilmarilok* szerint a valák annyit árultak el a tündéknek, hogy „az emberek részt fognak venni az ainuk második muzsikájában; míg Ilúvatar nem árulta el, hogy mi a szándéka a tündékekkel a világ vége után” – ráadásul ez az állítás már az *Elveszett mesék* könyvében felbukkan, és végigvonul a későbbi szövegváltozatokon is. Ezzel első ránézésre kicsit ellentétesnek tűnhet a jóslat üzenete, mely „emberekről azon a napon nem szól”, arról viszont igen, hogy a tündék feltámadnak, és „beteljesül Ilúvatar velük való szándéka”. De a két állítás valójában nem mond ellent egymásnak: a különbség csak annyi, hogy az egyik esetben a tündék

sorsa ismeretlen, míg az emberekről megtudunk valamit, a másokban pedig pont fordítva: a tündékről van szó, az emberekről nincs. A kettőt összevetve az derül ki, hogy az emberekről nem tudjuk, mi a szerepük a világvégi csata idején, de tudjuk, mi a sorsuk a világvége után; míg a tündéket illetően csak annyi biztos, hogy a világvégi események során feltámadnak a Két Fa újjáélesztése utáni új világban. Ez ugyan azt sugallja, hogy ebben az új világban élhetnek majd tovább, amelynek történetét az emberek együtt éneklék az ainukkal – de ez már következtetés, maga a szöveg itt is ugyanúgy csak „Ilúvatar szándékát” említi velük kapcsolatban, mint *A szilmarilokban*.

Vajon miért maradt ki ez a rész *A szilmarilokból*?

A *szilmarilok* összeállításakor Christopher Tolkien célja egy egységes, ellentmondásmentes szövegváltozat kialakítása volt. A *Befejezetlen regék* előszavában azt írja erről, hogy „a szerkesztés elsődlegesen, ha nem is kizárólagosan a belső és külső kohézió megteremtésére irányult”, és ehhez meg kellett hoznia „számtalan »nem hitelesített« döntést a variánsok és egymással versengő változatok között”. De mivel kerülhetett összeütközésbe „Mandos Második Profécijája”?

A *szilmarilok* kiadott változatában egyetlen olyan szakasz van, amely kifejezetten tagadja a jóslat létezését, mégpedig pont az a bekezdés, amely átvette a helyét a *Quenta Silmarillion* zárásaként: „Itt ér véget a *Silmarillion*. S ha a nemestől és a széptől a sötétségig s a pusztulásig jutott, hát ez volt öröktől fogva a Megrontott Arda sorsa; s ha lesz még változás, s a Rontás jóvátételét, azt csak Manwë és Varda tudja, ám ők nem nyilatkoztak, s erről nem esik szó Mandos ítéleteiben sem.” A HoME X. kötetéből kiderül, hogy ez a bekezdés eredetileg a *Valaquenta* késői [LQ] verziójának a zárása volt („Itt ér véget a *Valaquenta*” kezdőmondat, de ettől eltekintve ugyanebben a formában), és az ehhez a szakaszhoz írt jegyzetében vont le Christopher Tolkien azt a következtetést, hogy „Mandos Második Profécijája eddigre tehát végérvényesen eltűnt”.

Azonban nem ez az egyetlen olyan részlet a késői szövegváltozatokban, amely arra utal, hogy a világvégéről szóló előrejelzést J. R. R. Tolkien sem a korábban megírt formában szerette volna közzétenni. A Túrin-elemet illetően a fenyegető sorszéli „X”-en túl leginkább a XII. kötet egyik (a *The Problem of Ros* fejezethez fűzött) szerzői megjegyzése sugall komoly koncepcióváltást: eszerint ugyanis egy emberasszony, Andreth azt jósolta meg, hogy Túrin Fekete Ancalagon legyőzésére tér vissza a halálból, mielőtt

végleg elhagyja a világ köreit. (Ugyan szintén a „Végső Csata-ban” jelenik meg, de ezt a kifejezést az első kort lezáró csatára is használják, és itt feltehetően ebben az értelemben szerepel. Kétszer visszatérni a halálból pedig már Túrin részéről is túlzás lenne.) A X. kötetben (az *Athrabeth Finrod ah Andreth* fejezethez fűzött szerzői megjegyzésekben) pedig ezt olvashatjuk: „Említésre méltó, hogy a tündéknek nem voltak mítoszaik vagy legendáik a világvégéről. A *Silmarillion* végén szereplő mítosz númenori eredetű; egyértelműen emberek írták, bár a tünde hagyományt ismerő emberek.”

Érthető, hogy mindezek fényében Christopher úgy érezte, a jóslat utolsó ismert formája nem felel meg apja végleges elképzelésének, és valószínűleg ezért döntött úgy, hogy kihagyja *A szilmarilokból*. Ez az utolsó részlet azonban amellet, hogy nyilvánvalóan kiiktatja az „így szólt Mandos [...], és szavainak hírét suttogták mind a Nyugat tündéi” keretet, egyúttal megerősíti azt a feltételezést, hogy valamilyen formában mégiscsak a világvégéről szóló „mítosznak” kellett volna lezárnia a *Silmarillion* történetfolyamát. Számomra ennek a gondolatnak – hogy J. R. R. Tolkien eredeti elképzelései szerint a *Quenta Silmarillion*nak alapvető része kellett legyen a világvégi eseményeket előrevetítő befejezés – a legerőteljesebb bizonyítéka az a levél (#131), amelyet Tolkien *A szilmarilok* és *A Gyűrűk Ura* együttes megjelentetése reményében (feltehetően 1951 végén) írt Milton Waldmannak mint reménybeli kiadónak. Ebben a levélben ugyanis a *Silmarillion* eseményeit összefoglalva Tolkien nem mulasztotta el megemlíteni, hogy „ez a legendárium egy látomással végződik a világ végétől, megtöréséről és újraalkotásáról, a *szilmarilok* és a »Nap előtti fény« visszanyeréséről – egy végső csatát követően, amely szerintem többet köszönhet a Ragnarök északi látomásának, mint bármi másnak, noha nem nagyon hasonlít rá”.

Mindezek fényében tehát úgy gondolom, hogy ha J. R. R. Tolkien valaha befejezte volna *A szilmarilokat* – és nem javít és alakít rajta még annyit közben, hogy az eredmény már cseppet se hasonlítson arra, amit mi végül Christopher jóvoltából ezen a címen megismertünk –, akkor valamilyen módon mégiscsak a világvégét idéző látomással végződött volna a történet: de hogy pontosan milyen formában, azt már nem tudjuk meg, „míg a világot szét nem rombolják, s újjá nem teremtik.”

Források:

- J. R. R. Tolkien: *Befejezetlen regék Középföldéről és Númenorról*
- J. R. R. Tolkien: *A Gyűrűk Ura*
- J. R. R. Tolkien (szerk. és jegyzetek: Christopher Tolkien): *The History of Middle-earth* (I-II., IV-V., X-XII.)
- J. R. R. Tolkien: *A szilmarilok*
- The Letters of J. R. R. Tolkien* (szerk. Humphrey Carpenter, Christopher Tolkien)

„A Ragnarök északi látomása”

A Ragnarök („Istenek Végzete”) a skandináv mitológiában a világot elpusztító végső csata. Az Edda-versekben és a Próza-Eddában olvasható leírás szerint ekkor az addig béklyóban tartott gonosz erők elszabadulnak, farkasok falják fel a Napot és lopják el a Holdat, a hegyek leomlanak, a tenger kiárad, az óriások az istenek ellen vonulnak. A világvégi eseményekről szóló jövendölés, amelyet maguk az istenek is ismernek, részletesen leírja, melyikük milyen ellenséggel kerül szembe, és hogyan ölik meg egymást. Majdnem minden és mindenki a lángok martaléka lesz, de a pusztulás végén a tengerből új föld emelkedik ki, amely vetetlenül is terem, és a túlélő egyetlen emberpár leszármazottai népesítik be. Az égen a Nap leánya jár, és a feltámadásra méltó hat isten is visszatér.

(Bernáth István: *Skandináv mitológia* alapján)

Kép: Johannes Gehrts [Wikimedia Commons]